

УДК 343.55

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.97>

ОРГАНИ ПРОБАЦІЇ У МЕХАНІЗМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ

Царюк С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника науково-дослідного відділу
інформаційно-аналітичного забезпечення
в сфері освітньої діяльності
НДЦ Військового інституту
Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка,
ORCID: 0000-0001-5971-0419*

Царюк С.В. Органи пробації у механізмі спеціальної превенції.

У статті зазначено, що суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються суб'єктами пробації виступають органи пробації, поліція, неспеціалізовані суб'єкти запобігання (законодавчої та судової влади, їх структурних органів та установ, різноманітні формування та громадські об'єднання, власники підприємств), а також органи судової влади й інші органи державного контролю, органи місцевого самоврядування тощо. Серед основних напрямів спеціально-кримінологічного запобігання вчинення кримінальних правопорушень виокремлено: протидію виявам антисоціальної спрямованості та криміногенної мотивації засудженого; залучення психологів та фахівців з інших сфер життя до процесу виправлення та ресоціалізації засуджених; зменшення впливу зовнішніх причин і умов вчинення кримінального правопорушення, тощо. Доведено, що впровадження цих напрямків є важливим кроком до побудови якісно нової моделі пробації створеної не на ідеології контролю та авторитету, а на більш терапевтичній та реабілітаційній філософії. Визначено, що персонал пробації обробляє велику кількість інформації та приймає стратегічні рішення, проте варто враховувати численні і конкуруючі професійні, політичні та особисті інтереси у наданні допомоги суб'єктам пробації. Оскільки більшість рішень прийнятих пробаціонером при складанні досудової доповіді носять інтуїтивних характер, з урахуванням попереднього досвіду та рідко зосереджуються на вивченні криміногенних потреб та врахуванні результатів вивчення особистості засудженого з урахуванням пройдених ним корекційних програм. Визначено, що основою спеціально-кримінологічного запобігання злочинності органом пробації повинна стати зміна стратегії діяльності пробації з форми нагляду, орієнтованого на індивідуально-профілактичний вплив на засудженого на форму, яка

ґрунтувалася б на дотриманні умов пробації, виконанні планів спеціально-кримінологічного запобігання, підтримці засудженого, наданні допомоги у відновлення порушених прав не тільки засудженому, а й потерпілому, що надало б можливість визначити оптимально-доцільну кількість супервізійних зустрічей пробаціонера та засудженого та зменшити навантаження працівників пробації.

Ключові слова: засуджені, пробація, запобігання, суб'єкти пробації, кримінально-правові заходи, взаємодія органів пробації, превенція, призначення покарання, відбування покарання, облікові особи.

Tsariuk S.V. Probation bodies in the mechanism of special prevention.

The article states that the subjects of special criminological prevention of criminal offenses committed by probation subjects are probation bodies, police, non-specialized subjects of prevention (legislative and judicial power, their structural bodies and institutions, various formations and public associations, owners of enterprises), as well as judicial authorities and other bodies of state control, local self-government bodies, etc. Among the main directions of special criminological prevention of criminal offenses are: counteraction to manifestations of antisocial orientation and criminogenic motivation of the convict; involvement of psychologists and specialists from other spheres of life in the process of correction and resocialization of convicts; reducing the influence of external causes and conditions for the commission of a criminal offense, etc. It is proved that the introduction of these directions is an important step towards building a qualitatively new model of probation, created not on the ideology of control and authority, but on the therapeutic and rehabilitation philosophy. It is determined that probation personnel process a large amount of information and make strategic decisions, but it is necessary to take into account

numerous and competing professional, political and personal interests in providing assistance to probation subjects.

Since most of the decisions made by the probation officer during the preparation of the pre-trial report are intuitive, taking into account previous experience and rarely focus on the study of criminogenic needs and taking into account the results of the study of the convict's personality, taking into account the correctional programs he has undergone. It is determined that the basis of special criminological crime prevention by the probation body should be a change in the strategy of probation from a form of supervision focused on individual preventive influence on the convict to a form that would be based on compliance with the conditions of probation, implementation of plans for special criminological prevention, support of the convict, assistance in restoring the violated rights not only to the convict, but also to the victim, which would provide an opportunity to determine the optimally appropriate number of supervisory meetings between the probation officer and the convict and reduce the workload of probation officers.

Key words: convicts, probation, prevention, subjects of probation, criminal law measures, interaction of probation bodies, prevention, sentencing, serving a sentence, accounting persons.

Постановка проблеми. У системі засобів запобігання злочинності важливе місце належить покаранню. Так у ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу України (КК України) зазначено, що «покарання має на меті запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами». Злочинність негативно впливає на розвиток суспільства, тому вжиття державними інституціями необхідних запобіжних заходів щодо її запобігання є нагальною потребою сьогодення. Покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства у світі вперше були застосовані у середині 1800-х років. Спочатку даний вид покарань був заснований на засадах волонтерства та шляхом залучення громади для підтримки реабілітації правопорушників, які вчинили незначні кримінальні правопорушення. В основі даної політики було закладено лозунг «через розуміння та тривале переконання можна досягти мети покарання». Таким чином пробація швидко інституалізувалася як один із органів кримінального правосуддя. Сучасна пробація в Україні намагається визначити свою мету, пріоритети та напрями роботи. Пробація яка існувала до прийняття Закону України «Про пробацію» значно відрізняється від тієї моделі яка діє на даний час. Вона структурована, забезпечена ресурсами та персона-

лом. Але очевидним є те, що сучасна пробація «здатна» виконувати значно ширші функції, що не збігається з тим, що вона «повинна» робити. На нашу думку, повноваження уповноважених органів пробації значно звужені за рахунок непрямого делегування її функцій іншим державним та недержавним інституціями. Не можна не дооцінювати діяльність органів пробації у механізмі спеціальної превенції. Робота яка проводиться з обліковими особами є значущою та потребує виважених та взаємоузгоджених кроків. Тому питання, що підіймаються у статті, є актуальними, потребують наукового осмислення та вирішення проблемних питань, що виникають у даному напрямку роботи органів пробації.

Мета дослідження полягала у тому, щоб на підставі комплексного аналізу діяльності органів пробації визначити основні її форми та напрями у частині спеціально-кримінологічного запобігання з урахуванням законодавчих змін та реалій сьогодення.

Стан опрацювання проблематики. Питання спеціального та спеціально-кримінологічного запобігання розглядали у своїх роботах українські кримінологи, такі як: О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб, Ю.Ф. Іванов, А.П. Закалюк, Л.Г. Остапчук, тощо. Разом з тим, питання функціонування органів пробації були предметом дослідження не багатьох українських правників (І.Г. Богатирьов, Л.І. Олефір, О.І. Богатирьова, О.М. Звенигородський), варто констатувати, що ребрединг кримінально-виконавчої інспекції в уповноважені органи з питань пробації вимагає дослідження інституту пробації у всіх напрямках його діяльності. Доктрина кримінального права поповнюється певними напрацюваннями у даній сфері але вони мають фрагментарний характер та потребують більш глибокого осмислення. Разом з цим, не применшуючи значення наукових здобутків зазначених науковців, не можемо не відмітити, що окремі проблемні питання функціонування органів пробації у частині спеціальної превенції залишилися поза увагою вчених, що, зокрема, пов'язано з процесом реформування інституту пробації, прийняттям цілої низки нормативно-правових актів, що визначають якісно-нові вектори взаємодії досліджуваної інституції. Це, у свою чергу, актуалізує необхідність подальших наукових пошуків у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Відхід від широкого застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі вплинув на створення більш дієвого органу у механізмі кримінальної юстиції – пробації, діяльність якої ґрунтується на індивідуальному підході у роботі з правопорушником та посередництвом у наданні допомоги правового та особистого характеру. Історично склалося так, що практика пробації коливалася

від консервативних до прогресивних ідей, про-суваючи підходи, які надають пріоритет контролю та нагляду за її діяльністю. Ми довго переживали період що «нічого не працює», кризу у виправних установах, в якій керівна філософія виправної практики була незрозумілою, що призвело до теоретичних або логічно неправильно побудованих моделей пробації. Після епохи масового застосування покарань пов'язаних з позбавленням волі та тотального нагляду за процесом відбування покарань, виникла нова криза, за якої персонал установ виконання покарань повинен був справлятися без належної матеріальної бази, фінансового забезпечення зі зростаючою кількістю особових справ засуджених, до покарань не пов'язаних з позбавленням волі. Законодавцем було прийнято рішення подолати ці кризові явища системними реформами, щоб пробація була ефективною у всіх її формах, інвестувати у її розвиток шляхом підбору висококваліфікованих працівників та відкриття нових філій по всій території України; заохочувати працівників органів пробації до ефективного виправного втручання; впроваджувати основні виправні практики провідних країн світу; розробляти цільові стратегії спрямовані на зменшення рецидиву, тощо.

Насьогодні у механізмі запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються особами, які перебувають на обліку у органах пробації задіяні не тільки пробаціонери, а й поліція, а також неспеціалізовані суб'єкти запобігання (законодавчої та судової влади, її структурних органів та установ), а також органи судової влади та інших органів державного контролю, органи місцевого самоврядування тощо. Усі вони в межах своєї компетенції мають функції владного (державно-правового) управління і безпосередньо на різних рівнях проводять цілеспрямовані заходи запобігання злочинності у цілому в різних суспільних інституціях.

До неспеціалізованих суб'єктів запобігання також треба віднести й різноманітні формування та об'єднання громадян (політичні партії, рухи, фонди, релігійні конфесії тощо), а також власників підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими покарання, які серед багатьох їм властивих функцій можуть також здійснювати виховно-профілактичну роботу серед облікових осіб. У свою чергу участь громадськості у процесі запобігання кримінальним правопорушенням не повинна обмежуватись лише напрямком охорони громадського порядку, об'єднання громадян (релігійні, благодійні, спортивні та ін.) можуть займатися проведенням виховно-профілактичної роботи із правопорушниками, благодійних акцій по відношенню до малозабезпечених осіб, осіб без постійного місця проживання,

інших соціально необлаштованих груп населення, сприяння їх соціальної адаптації, організації різного роду соціальних центрів допомоги, сімейних будинків тощо [1, с. 123].

Спеціальне або спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням взагалі, у кримінології, розуміють як реалізацію заходів, що безпосередньо спрямовані на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних чинників соціального середовища та на осіб, які можуть вчинити кримінально каране діяння.

Важливим спеціально-кримінологічним заходом запобігання злочинності є невідворотність кримінальної відповідальності і покарання. Спеціальнозапобіжна сила покарання досягається, перш за все, його невідворотністю. Невідворотність покарання спроможна стримати особу, яка перебуває на обліку у пробації, від вчинення кримінально-протиправного діяння, коли, відбуваючи покарання за вчинене діяння, вона починає усвідомлювати неминучість покарання за будь-яке кримінальне правопорушення у майбутньому. Слід зазначити, що загроза невідворотності більш дієва щодо осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, на відміну від осіб, які ще їх не вчиняли. Зокрема, за результатами анкетування засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі 67 % із них впевнено стверджують, що після відбуття покарання не вчинятимуть нових кримінальних правопорушень, отже, перевагу дії невідворотності слід визнати за тими випадками, коли покарання вже не є «новиною» для особи. Але у той же час розуміння того, що слідом за порушенням кримінального закону може і повинно настати покарання, є достатнім стимулом для того, щоб особа, яка замислила вчинити кримінальне правопорушення, не вчинила його взагалі або відмовилася від доведення його до кінця.

Ми підтримуємо практичні рекомендації у сфері кримінального законодавства та практики його застосування М.Г. Сорочинського, який серед заходів запобігання виділяє оптимізацію системи санкцій кримінально-правових норм; стимулювання відшкодування правопорушниками шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням (проходження програм відновного правосуддя); поширення інформації про кримінально-правові норми, уніфікацію принципів їхнього застосування та забезпечення таким чином дотримання соціальної справедливості у процесі такого застосування [2, с. 212].

Злочинність серед осіб, які перебувають на обліку у органах пробації, зумовлена порядком виконання і умовами відбування зазначених покарань, хоча й має певні особливості, є частиною загальної злочинності, і її запобігання

повинно здійснюватися у руслі не тільки загальносоціального та індивідуального запобігання, а й спеціально-кримінологічного запобігання з уточненням та конкретизацією його напрямів, засобів та методики проведення.

Що стосується напрямів та змісту діяльності персоналу уповноважених органів з питань пробації то вона має спрямовуватися (спільно з підрозділами Національної поліції, адміністрацією підприємства, установи, організації за місцем відбування засудженими покарання) саме на:

- протидію виявам антисоціальної спрямованості та криміногенної мотивації засудженого (виховний вплив на внутрішню причину вчинення кримінального правопорушення);

- залучення психологічних, соціальних працівників, працівників навчальних закладів (у разі відбування покарання неповнолітньою особою, студентами, слухачами);

- роботу щодо впливу на внутрішню умову вчинення кримінального правопорушення;

- зменшення впливу зовнішніх причин і умов вчинення кримінального правопорушення – криміногенної ситуації безконтрольності за поведінкою засудженого та виконанням ним вимог законодавства з боку пробації, поліції, адміністрації за місцем роботи, тощо.

Особливо важливим напрямом превентивної діяльності органів пробації є взаємодія з поліцією. Так, у 2024 році було проведено ряд робочих зустрічей поліції та пробації задля узгодження механізмів залучення поліції до перевірки суб'єктів пробації за місцем проживання, роботи, навчання у разі наявності інформації, що суб'єкт пробації може становити загрозу життю та здоров'ю представників органів пробації. Також деяких змін у частині взаємодії зазнав «Порядок взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [3].

Окремо необхідно звернути увагу на профілактичну спрямованість кримінального судочинства, яка визначається, насамперед, успішним виконанням завдань щодо розкриття кримінальних правопорушень, виявлення винних осіб та правильного застосування закону, для того, щоб кожний, хто вчинив кримінально-протиправне діяння, був підданий справедливому покаранню, і не один невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності. Виконання цих вимог впливає на виховання усіх членів суспільства, передусім на молодь, посилює повагу до норм права, сприяє виправленню осіб.

Відмова від кримінально-протиправної поведінки особи, яка перебуває на обліку в ор-

ганах пробації, теоретично ймовірна лише за умови повної реалізації усіх складових мети покарання. Мета спеціального запобігання досягається тоді, коли засуджений виправився, тобто досяг відповідного (краще навіть найвищого) ступеня виправлення. Якщо засуджений припинив вчиняти кримінальні правопорушення лише зі страху перед покаранням, то це не означає, що він виправився фактично, але мета спеціального запобігання, безумовно, досягнута, оскільки важливо, що після і в результаті застосування покарання особа більше не вчиняє протиправних діянь. У цьому випадку мета спеціального запобігання досягнута в результаті самого факту призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

На наш погляд, при розробці та проведенні запобіжних заходів необхідно виходити з того твердження, що кримінальні правопорушення, як правило, вчиняються не випадково, частіше всього їм передують довготривала антисоціальна поведінка, тобто формування злочинної поведінки не є одноразовим актом, а відбувається поступово, на різних етапах життєдіяльності індивіда його антисоціальна діяльність виражається в різних формах і протікає з неоднаковим ступенем інтенсивності. Отже, для розробки запобіжних заходів важливо знати кримінологічну характеристику осіб, які перебувають на обліку у органах пробації.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання вчинення кримінальних правопорушень за своєю сутністю є заходами, спрямованими на здійснення спостереження за особами, які перебувають на обліку у органах пробації, перевірку їх поведінки та визначення при необхідності шляхів її корекції з метою: 1) обмеження або позбавлення даних осіб можливості вчиняти нові кримінальні правопорушення; 2) створення умов, що сприяють їх виправленню.

З поміж основних проблемних питань здійснення своєчасних заходів спеціальної превенції органами пробації є дуже великий об'єм роботи, виконуваний пробаціонером, бюрократично-канцелярський підхід до роботи, не належний рівень матеріального забезпечення, прогалини у законодавстві, відсутність закріплених на рівні законодавства чітких механізмів діяльності пробації у кризових, невизначених ситуаціях, тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене можна констатувати, що до спеціально-кримінологічних заходів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень суб'єктами пробації, можна віднести: розробка графіків спільних перевірок поліції та пробації території обслуговування; складання на півріччя планів спільних дій щодо протидії повторній та рецидивній злочинності серед осіб, які перебувають на обліку

у пробації; проведення спільних службових перевірок за кожним фактом вчинення повторно кримінального правопорушення; опитування (заслуховування) засуджених, які перебувають на обліку у пробації про причини вчинення ними повторних кримінальних правопорушень; залучення фахівців для надання правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних послуг; участь пробаціонерів у процедурі примирення винного з потерпілим; робота з потерпілим спрямована на допомогу у відновленні порушених прав, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Івано-Франківськ, 2007. 223 с.
2. Сорочинський М.Г. Попередження злочинності засобами кримінального права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08, Одеса, 2004. 262 с.
3. Порядок взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають порання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: наказ Міністерства юстиції України від 03.04.2018 року № 974/5/467/609/280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18#Text>.
4. Закон України Про пробацію. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG0X901A> (дата звернення 24.06.2024).
5. Кримінальний Кодекс України/ URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341> (дата звернення 24.06.2024).
6. Кримінально-виконавчий Кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T031129> (дата звернення 24.06.2024).
7. Про затвердження Порядку взаємодії регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» Державна установа «Центр пробації» Наказ № 25/723 від 31 жовтня 2022 року.
8. Реформа системи юстиції України. Впровадження пробації. Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України URL: <https://minjust.gov.ua/m/analitichni-zviti-prostan-realizatsii-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-na-period-do-2026-roku> (дата звернення 24.06.2024).